

DEN BESKEDLIGE BANDITEN

Av redaktör MAGNUS NILSSON, Stockholm

DET senaste årets härresande avslöjande av nazisternas framfart har kommit litet var av oss att med fasa och förvåning fråga hur något dylikt kunnat hända. Ogärningarna har ju varit av en sådan omfattning att de inte kunnat utföras av några hundratal perversa individer: hundratusentals måste ha medverkat. Men hur har det varit möjligt att mobilisera så många bödlar och tortyrmästare av grövsta kaliber? Det hela verkar ofattbart.

Ännu mer har förvåningen stigit då det visat sig att gärningsmännen vid närmare påseende haft en ganska frappant likhet med herr Vemsomhelst. Självaste överbödeln Himmler framstår i Folke Bernadottes bok Slutet som en skäligen slätstruken individ, totalt rennons på allt »demoniskt» i sitt väsen — en Pinneberg som under lugna yttre förhållanden skulle ha framlevt sitt liv i största obemärkhet på någon undanskymd post i samhället.

Ungefär detsamma kan man säga om de andra högre nazikoryféerna. T. o. m. hos dem som nu står inför Pontius Pilatus i Nürnberg spanar man förgäves efter något diaboliskt eller något av Nietzsches »blonda bestie». De verkar tämligen ordinära både i utseende och uppträdande. Mest av allt påminner de om Medelsooner som spelat och förlorat och nu pinas av bondånger. Självaste Göring lär i så hög grad likna en gammal gumma där han sitter i sitt bås att en svensk tidningsman härförleden t. o. m. uttryckte tvivel på f. d. riksmarskalkens manliga kön.

Men hur i all världen kan det vara möjligt att en dylik samling nollor och medelmåttor satt i scen en sådan mängd ofattbara bestaliteter?

En billig och bekväm förklaring är att tyskarna utgör ett sju-särdels djävulusiskt släkte, presumtiva förbrytare allesammans. D. v. s. en avigvänd nazistisk förkunnelse. Man har både hört och sett denna »förklaring» skymta, privat, på möten, i spalterna. Den klingar märkvärdigt bekant, även om bovrollen fått ny innehavare. Nyss spelades den av judarna.

Tyvärre måste man ställa sig skeptisk till denna diagnos. Detta av flera skäl, bl. a. att de många inhemska medhjälpare tyskarna skaffade sig i de ockuperade länderna ingalunda visat sig bättre

än sina uppdragsgivare; rätt ofta har det varit tvärtom. Men också därför att nazismens bravader inte är alldeles unika. Det är sant att de rent kvantitativt överträffar allt vi tidigare känner till inom branschen, men detta beror väl mest på att nazisterna förfogat över långt större tekniska resurser än föregångarna. I princip företer deras praktik knappast någonting nytt. Vi har sorgligt gott om paralleller både i samtiden och i historien. Bland de förra kan nämnas utrotandet av flera miljoner kulaker i Ryssland efter revolutionen och turkarnas likvidering av drygt en miljon armenier. Och bland de senare märks de vita erövrarnas amoklöpning i Amerika efter den nya världsdelen upptäckt — en tragedi som kostade ett okänt men med visshet avsevärt antal miljoner oskyldiga infödingar livet. (Enligt prof. Gustav Bolinder fem miljoner.) Man kan kanske också nämna kättar- och häxbålen och en rad andra liknande företeelser. »Historien är föga mer än en uppräknig av mänsklighetens brott och dårskaper», säger Gibbon med rätta.

Men vad som närmast intresserar oss är hur de personer som anstiftar och utför gräsligheterna är beskaffade. Är de skapade på ett särskilt sätt, väsentligt olika andra människor?

Det förefaller inte vara så (tyvärr, frestas man att säga), vare sig med de brottslingar som bedriver sin ruskiga hantering under politisk eller religiös täckmantel eller med dem som opererar så att säga för egen räkning.

Det är troligen lättare att objektivt bedöma de privata förbrytarna, eftersom blicken därvid inte grumlas av de sympatier eller antipatier man tilläventyrs känner inför den religiösa eller politiska lära vederbörande begagnat som camouflage. Känsloerna förvirrar lätt omdömet, som bekant.

Då man iakttar den private brottslingen gör man emellertid rätt snart den förbluffande upptäckten att han i regel är »som folk är mest». Framför mig har jag en samling tidningsurklipp innehållande uttalanden och utlåtanden om en rad förbrytare av grövre kaliber, och dessa är nästan monotona just i det avseendet att de presenterar objektet som en helt vanlig människa. Ja otroligt ofta får brottslingen de varmaste lovord. Om en tredubbel mördare (lantbrukare) heter det att »han var en ovanligt känslig natur» och att »han varit så rädd att se blod att han inte velat vara med om slakten hemma på gården utan lejt för denna». En dubbelmördare hade pinats så av den grova tonen i kasernen att han rymde från sin värnplikt. En rånmördare hade »de bästa

vitsord» av arbetsgivare och bekanta. Salaligans chef hade alltid varit »omtänksam, snäll och hjälpsam i hemmet». Mångmördaren Åkerberg levde ett laglydigt liv långt upp i medelåldern, varefter han under några år stal och mördade fullkomligt hämningslöst. Därefter levde han mer än 30 år i fängelset, där han uppförde sig exemplariskt och blev både vaktarnas och medfångarnas vän och favorit.

O. s. v. Man skulle kunna fylla spalter med liknande uppräkringar.

I det sammanhanget kan det kanske vara berättigat att erinra om att Robespierre var en liten prudentlig herre, en renlevnadsman, moraliskt oklanderlig i allt — utom i att han skickade massor av människor till guiljotinen, förstås. Men det senare skedde för »den heliga sakens skull» — människorna begår ju (som Wilde sade) alltid de gruvligaste brotten av de ädlaste motiven.

Detta mer i förbigående. För att nu återvända till den private förbrytaren så är det mycket vanligt att den fasa hans personliga vänner känner inför hans dåd blandas med en mest lika stor dosis förvåning över att han, *han* kunnat begå någonting sådant. Honom hade man då rakt inte kunnat misstänka för sådana böjelser. Denna refräng återkommer så ofta att man ibland irriterad undrar om det är just de bästa människorna som blir förbrytare.

Vänder man sig till dem som så att säga fackmässigt studerat brottets och brottslingens problem får man i stort sett samma besked. Inte heller de har hittat några särskilda karakteristika hos förbrytaren — annat än att han *i genomsnitt* är något sämre utrustad på huvudets vägnar och har sämre kontroll över sitt känsloliv än andra människor. Någon mer utpräglad ondska finner man inte hos honom — d. v. s. inte oftare än hos icke-brottslingarna. »Jag måste tillstå», säger den tyske kriminalvetenskapsmannen Aschaffenberg, »att jag i många fall, där jag efter att ha tagit del av handlingarna, väntade stöta på en rå och brutal människa, i stället träffat en stillsam, medgörlig och t. o. m. godmodig imbecill». Och en brittisk fängelsedirektör och kriminalvetenskaplig författare Bazil Thomson försäkrar »att man i ett fängelse påträffar samma karaktärstyper med ungefär samma varianter, som man påträffar i det fria livet utanför fängelsemurarna». I samma riktning går biskop Berggravs vittnesbörd från den tiden han var fängelsepräst. »Vi äro ej bättre än de (fångarna); de ha realiserat det onda på ett annat, kanske på ett grövre sätt än vi», säger han i boken Fångens själsliv.

Dessa uttalanden — och många fler med liknande innehåll skulle kunna uppletas — ställer oss inför besvärliga både praktiska och teoretiska problem av enorm räckvidd. Gränslinjen mellan hederliga människor och skurkar hotar att suddas ut. Vi ställs inför valet att antingen erkänna de senare som våra jämlingar eller stämpla oss själva som deras. Båda delarna bär emot.

Nå, detta är kanske att dra litet för vittgående slutsatser av de fakta som anförts. Men någonstans i den antydda riktningen torde sanningen dock ligga. »Den gode är väl ej så god, som själv han tror i sitt övermod.» Man har skäl att misstänka att den »vanlige hygglige mannen» är en fiktion: den vanliga människan är inte särdeles hygglig, och den hyggliga människan är rakt inte vanlig. Bara en sådan sak som att offentliga avrättningar i alla tider och hos realiter sett alla folk synes ha varit ett av de mest gouterade »folknöjena» ger stöd åt den kusliga misstanken att det också under vardagsmänniskans banala och beskedliga mask döljer sig en motbudande sadist.

(Varmed ingalunda sagts att »undantagsmänniskorna» skulle vara så särdeles mycket bättre. Självaste Goethe påstår ju ha sagt att det inte fanns något brott i världen som han inte skulle ha varit i stånd att begå.)

Under alla förhållanden måste vi lära oss inse, att individer med kriminella böjelser inte alls är sällsynta; av allt att döma är de mycket vanliga. Betydligt vanligare än vad de faktiska brottslingarna är. Detta leder till konsekvenser av stor praktisk betydelse.

Som väl envar vet är människan en produkt av arvsanlag och miljö: att söka smussla in en tredje faktor i ekvationen är vidskepelse, som en av våra mest kända forskare på området sagt. Det är samspelet mellan dessa båda som skapar individen. Både i fysiskt och i moraliskt hänseende.

Än så länge saknar vi tyvärr praktiskt taget alla möjligheter att påverka arvsanlagen, ja vi kan i endast ringa utsträckning diagnosticera dem. Vad miljöns inflytande däremot beträffar så vet vi åtminstone att oroliga tider med hastiga och våldsamma omvälvningar verkar som katalysatorer på de latent kriminella böjelserna: under krig, kriser och revolutioner stiger brottsligheten katastrofalt. Då lossnar de materiella och än mer moraliska band som annars håller de onda makterna i styr — åtminstone något så när. Kaos är kriminalitetens jordmån.

Detta säger oss, att en av de få saker man kan göra för att i

någon mån reducera brottsligheten är att förebygga situationer som lösgör de onda makterna. Framför allt gäller detta den politiskt betingade brottsligheten. Politiska och ekonomiska kriser kastar nyckfullt upp allsköns moraliskt och intellektuellt undermåliga existenser på poster som de saknar förutsättningar att klara, och den undermedvetna känslan av otillräcklighet gör dem nervösa och misstänksamma. De börjar därför att rensa ut verkligt eller förmenta konspiratörer mot deras liv eller makt, men »fienden» har ofta samma fatala egenskap som hydrans huvuden: då man hugger av ett växer flera nya ut i stället. Detta stegrar nervositeten till förföljelsemani, hysteri och rena vanvettet — med känt resultat. Blodvägen stiger oupphörligt till dess den dränker också bödlarna själva och deras hantlangare. Så sker just nu i Tyskland, och mot det är ingenting att anmärka. Visserligen måste vi frigöra oss från den illusionen att de nazistiska bödlarnas trista öde skulle avskräcka framtida efterföljare på det politiska brottets bana. Den effekten får avrättningarna med all säkerhet inte alls. Individer av den sort som det här gäller kan sällan lära av egna misstag, än mindre av andras. Men det ges situationer i vilka helt andra synpunkter än de snävt rationella måste bli utslagsgivande, och det är fallet i uppgörelsen med de nazistiska förbrytarna. Ett mildare straff än det strängaste skulle på ett betänkligt sätt utmana det instinktiva kravet på en viss harmoni mellan handlingen och dess följder, och detta skulle få sviter som vore långt mer ödesdigra än de som kunna följa av ett strängt förfarande. Ibland representerar instinkten en högre form av visdom än självaste förnuftet.

Det är som sagt gott och väl att de skyldige får sitt straff. Mot det kan inga vägande skäl anföras. Men vi måste komma ihåg att deras arma offer är bra litet hjälpta därmed. Straffet återger dem inte deras liv — eller deras mördade anhöriga. Inte heller deras förstörda hälsa, i den mån de överlevat.

Därför är och förblir de åtgärder som kan tänkas förebygga ett återupprepande — d. v. s. förebygga krig och kriser — det viktigaste. Uppstår en osund politisk och social atmosfär kommer ovillkorligen den politiska kriminaltragedin att upprepas. Det vore en farlig villfarelse att kalkylera med brist på bödlar och förbrytare: sådana kommer det alltid att finnas mer än tillräckligt av, där de lämpliga miljöbetingelserna föreligger. I vilket land och hos vilket folk som helst.